

UZLUKSIZ VA KATTALAR TA'LIM RIVOJIDA XALQARO TAJRIBALAR VA RIVOJLANGAN DAVLATLARDA UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMI TARIXI: YAPONIYA

Xakimova Yoqutxon Toxirjon qizi,

Qo'qon davlat universiteti

Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt kafedrasida dotsent v.b., PhD

Yunusova Muyassarxon Abdurashidovna,

Qo'qon davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18676953>

Annotatsiya. Ushbu maqolada xalqaro tajribalar asosida uzluksiz va kattalar ta'lim tizimini rivojlanish tarixini va rivojlanish bosqichlari o'rganilgan. Maqolada xalqaro tajribalar asosida uzluksiz ta'lim tizimi tarixi, rivojlanish tendensiyalari, rivojlangan davlatlar ta'lim yutuqlari to'g'risidagi tajribani yoritadi. Jumladan, bugungi kunda eng rivojlangan Amerika Qo'shma Shtatlari hamda Yaponiya davlatlarining ta'lim tarbiya nazariyasi, o'ziga xos xususiyatlari, boy va qimmatli tajribasi orqali yurtimizda ham uzluksiz va kattalar ta'lim tizimini takomillashtirishga diqqatimizni qaratadi va ijobiy motiv bo'lib hizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Ko'p tilli dunyoda ta'lim, Amerika fikrlash tarzi, bag'rikenglik, zamonaviy yapon maktablari, individual yetakchilik, stereotiplar, axloqiy tarbiya, taqlid, madaniyat va yaponlar, yapon milliy xarakterini o'rganish, ingliz tilini biladigan yapon xalqini tarbiyalash rejasi.

Аннотация. В данной статье рассматривается история и опыт развития системы непрерывного и дополнительного образования на основе международного опыта. Статья охватывает историю системы непрерывного образования, тенденции развития и образовательные достижения развитых стран, опираясь на международный опыт. В частности, теория образования, её специфические особенности, а также богатый и ценный опыт наиболее развитых стран современности, Соединенных Штатов Америки и Японии, привлекают наше внимание к совершенствованию системы непрерывного и дополнительного образования в нашей стране и служат позитивным стимулом.

Ключевые слова: Образование в многоязычном мире, американский образ мышления, толерантность, современные японские школы, индивидуальное лидерство, стереотипы, нравственное воспитание, подражание, культура и японцы, изучение японского национального характера, план обучения японцев английскому языку.

Abstract. This article studies the history and experience of the development of the continuing and adult education system based on international experience. The article covers the history of the continuing education system, development trends, and educational achievements of developed countries based on international experience. In particular, the theory of education, its specific features, and rich and valuable experience of the most developed countries today, the United States of America and Japan, draw our attention to the improvement of the continuing and adult education system in our country and serve as a positive motivation.

Keywords: Education in a multilingual world, American way of thinking, tolerance, modern Japanese schools, individual leadership, stereotypes, Moral education, Imitation, culture and the Japanese, Study of the Japanese national character, Plan for educating the Japanese people who know English.

Kirish. Dunyo davlatlari kundan kunga shiddat bilan rivojlanib bormoqda. Ilm fanga bo'lgan talab juda yuqori, chunki inson uchun ta'lim birlamchi ehtiyojlardan biridir. Eng

katta sarmoya ham ta'limga tikilmoqda. Uzluksiz ta'lim va kattalar ta'lim tizimi rivojlangan dunyo davlatlarining ta'lim yutuqlarini o'rganish bugungi kunning dolzarb masalasiga aylandi. Hozirgi kunda bunga keng imkoniyatlar yaratilgan. Izlanishlar va o'rganishlar shuni ko'rsatdiki, uzluksiz ta'lim va kattalar ta'limi rivojlangan Portugaliya, Shvetsiya, Irlandiya, Skandinaviya davlatlari, Yaponiya va boshqa rivojlangan davlatlar allaqachon boshqa davlatlar tomonidan e'tirof etilib bo'lingan, diqqatni o'zlariga qaratib bo'linganligi yaqqol namoyon bo'ldi. 1990-yillarda paydo bo'la boshlagan dunyo rivojlanishining yangi tasavvurini hisobga olgan holda, oxir-oqibat yagona muhim manbalar faqat bilim, odamlarning zukkoligi va yaxshi niyatdir. Ularsiz tinchlik, inson huquqlarini hurmat qilish va asosiy erkinliklarga nisbatan xar qanday barqaror taraqqiyotning iloji yo'qligi aniq bo'ldi. Ushbu fazilatlarni rivojlantirishda ta'lim hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Adabiyotlar tahlili. Uzluksiz va kattalar ta'limi masalalari xalqaro miqyosda keng o'rganilgan bo'lib, ayniqsa UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan uzluksiz ta'lim konsepsiyasi mazkur yo'nalishning nazariy asoslarini belgilab berdi. UNESCOning "Lifelong Learning" siyosiy hujjatlarida ta'limning butun umr davomida davom etishi inson kapitalini rivojlantirishning muhim omili sifatida talqin qilinadi. OECD hisobotlarida esa kattalar ta'limi va kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish iqtisodiy raqobatbardoshlikni ta'minlovchi asosiy mexanizm sifatida baholanadi. European Unionning kattalar ta'limi strategiyasida ijtimoiy inklyuziya, bandlik va innovatsion rivojlanish bilan uzviy bog'liqlik alohida ta'kidlanadi. Shuningdek, Japan va United States ta'lim tizimi tajribalari uzluksiz ta'limni individuallashtirish, xalqarolashtirish va axloqiy tarbiya bilan uyg'unlashtirish nuqtai nazaridan ilmiy manbalarda keng yoritilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda qiyosiy-tahliliy yondashuv asosida rivojlangan davlatlar tajribasi o'rganildi. Ilmiy adabiyotlar, xalqaro tashkilotlar hisobotlari va normativ-huquqiy hujjatlar kontent-tahlil qilindi. Shuningdek, Yaponiya ta'lim tizimining tarixiy rivojlanish bosqichlari tizimli yondashuv asosida tahlil etildi. Olingan natijalar umumlashtirish va mantiqiy xulosalash metodlari yordamida asoslab berildi.

Tahlillar va natijalar. Ta'limning iqtisodiy natijalari shakli jihatidan juda xilma-xil bo'lishi mumkin. Ta'limning foydalari tabiiy va pul, to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita. Qoida tariqasida, yuqori ma'lumotga ega bo'lgan kishi yuqori ish haqi oladi, obro'li ish topish uchun ko'proq imkoniyatga ega, ilmiy va texnologik taraqqiyot tufayli yuzaga keladigan o'zgarishlarga yaxshiroq moslashadi.

Bizning fikrimizcha, ta'limning shaxsiy (individual) va tashqi (jamoat) foydalari mavjud. Birinchisi, to'g'ridan-to'g'ri talaba (ota-onalar, oila) uchun foyda keltiradi. Ikkinchisi boshqa odamlar yoki umuman jamiyat tomonidan olinadigan foydadir. Tashqi imtiyozlarga quyidagilar kiradi: ta'limga investitsiyalardan ijtimoiy daromadlarning o'sishi; aholining ta'lim va madaniy darajasining o'sishi natijasida jinoyatchilikning kamayishi; yuqori ma'lumotli shaxslarning ijtimoiy ijodiy faolligining o'sishi; ota-onalari yuqori ma'lumotga ega bo'lgan bolalarni ota-onalari ularni yaxshiroq tarbiyalashi va bu jamiyat hamda davlat rivojlanishi uchun juda muhim. Ishchi sifatida esa mavjud bo'lgan mehnat funksiyalarining butun majmuasini o'zlashtirish va unga fan va texnikaning

zamonaviy yutuqlarini tezda o'zlashtirishi va samarali qo'llay oladigan darajaga ega bo'lishini ta'minlaydi.

Yaponiya: Tadqiqotimiz davomida yana bir riojlangan davlatning ta'lim yutuqlari, o'ziga xos ta'lim tizimi, ta'limni tarbiyaga qattiq bog'lagan holda rivojlanayotgan Yaponiya davlati ta'lim tizimini o'rganish ilmiy izlanishimizning muhim bir qismidir. Bu mamlakatda ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning eng zamonaviy texnologiyalari mavjud bo'lib, pedagogika fani va amaliyoti uchun katta qiziqish uyg'otadi, chunki bu bizga mamlakatdagi ta'lim darajasi va sifati, uning ilg'or ilmiy va texnologik yutuqlari o'rtasidagi bog'liqlik, mamlakat ichidagi ijtimoiy hayotni uyg'unlashtirish va ta'limni ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarga moslashtirish bo'yicha moslashuvchan siyosat haqidagi dolzarb savollarga javob izlash va topish imkonini beradi. Bu mamlakatimiz pedagogik tajribasi uchun ham muhimdir, chunki Yaponiyada bu jarayonlar tarixiy jihatdan qisqa vaqt ichida milliy mintalitet asoslarini buzmasdan va pedagogik islohotlarning yuqori samaradorligini namoyish etgan holda sodir bo'ldi.

Zamonaviy Yaponiyada davlatning ta'limni individuallashtirish va xalqaro aloqalarni kengaytirish nuqtai nazaridan yangi turdagi yetakchilikni rivojlantirish siyosati bilan ajablanarli darajada kesishadigan "jamoatchilik ruxi"ning an'anaviy ustuvorliklari jamotchilikning ta'limning roli va funksiyalariga, o'qituvchilar ustozlarning obro'siga, jamiyatda, oilada va sinfda an'anaviy qadriyatlar va axloqiy xulq-atvor normalariga hurmatga bo'lgan munosabatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishda davom etmoqda. So'ngi yillarda Yaponiyada o'quv dasturini qayta qurish va modernizatsiya qilishning faol jarayoniga qaramay, ahloqiy tarbiyaning asosiy komponenti maktab ta'limida muxim rol o'ynashda davom etmoqda.

Mustaqillik, o'zini tuta bilish, bardoshlilik, ma'suliyat, boshqalar bilan hamjihatlik hissi, boshqa madaniyatlarga qiziqish va ularning an'alariga hurmat kabi shaxsiy fazilatlariga urg'u berish yapon maktablarida o'quvchilarda madaniyatlararo bag'rikenglikni rivojlantirish uchun mustaxkam poydevor yaratadi. Bu zamonaviy Yaponiyada yosh avlodni xalqarolashtirishning muhim vositasi sifatida qaraladi.

Hozirgi vaqtda xalqarolashtirish Yaponiyada ta'lim islohotlarining ustuvor yo'nalishlariga aylanib bormoqda. Madaniyatlararo muloqot ta'lim uchun bir qator yangi muammolarni keltirib chiqaradi. Maktabda xalqaro muloqotni faollashtirish, o'quvchilarni madaniyatlararo muloqot ko'nikmalarini egallashga tayyorlash va o'quvchilarning shaxsiyati va umumiy muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish.

YUNESKOning tilni madaniyatlararo ta'limning muhim tarkibiy qismi sifatida tan oladigan "Ko'p tilli dunyoda ta'lim" hujjati kuchga kirishi bilan Yaponiyada ta'lim vazirligi dasturlari doirasida "Ingliz tilini biladigan yapon xalqini tarbiyalash rejasi" ishlab chiqildi va amalga oshirildi. Ushbu hujjatni Yaponiya jamiyatida amalga oshirishning e'lon qilingan asosiy maqsadlari nafaqat xorijiy tillarni o'zlashtirishni, balki yaponlar bilan bir xil darajada kontekstdan mustaqil bo'lgan yanada oqilona yondashuv sifatida

“Amerika fikrlash tarzi” asoslarini chuqur o‘rganishni ham o‘z ichiga oladi. Shuning uchun ta’lim muassasalariga mantiqiy fikrlash, bag‘rikeng xulq atvor va madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalarini o‘rgatishni joriy etish tavsiya etiladi. Jamoat hayotining keng qamrovli xalqarolashuvi ta’sirida ta’lim ikki yoki undan ortiq madaniyatlar o‘rtasidagi madaniyatlararo o‘zaro ta’sirga tobora ochiq bo‘lib bormoqda. Yaponlar boshqa xalqlarning an‘analari, normalari va ta’lim usullarini katta qiziqish va shubhasiz foyda bilan o‘rganadilar. Bu yerda asosiy e’tibor yapon maktab o‘quvchilarida madaniyatlararo bag‘rikenglikni o‘stirishga qaratilgan bo‘lib, bu jarayon begona madaniyatni tushunish va qabul qilishga, shu bilan birga o‘z xalqining an‘anaviy madaniyatiga nisbatan barqaror, ijobiy munosabatni saqlab qolishga qaratilgan.

Yapon maktablaridagi ta’lim tizimidagi markaziy omil bolalarga “boshqa” madaniyat va uning vakillarini tushunishga yordam berishga qaratilgan “umumlashtiruvchi darslar” dasturidir. O‘quvchilarning bag‘rikeng muloqot qobiliyatlarini izchil rivojlantirishga zamonaviy pedagogik texnologiyalar orqali butun ta’lim davrida boshlang‘ich maktabning birinchi sinflaridan tortib bitiruvgacha erishiladi.

Bag‘rikenglik – bu shaxsiy fazilat bo‘lib, uni rivojlantirish insonning shakllanish yillarida davom etadigan uzoq va murakkab jarayondir. Ta’lim bag‘rikenglik madaniyatini rivojlantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Ta’lim shaxslarning shakllanishi va ijtimoiylashuvi, to‘plangan tajriba, bilim, asosiy qadryatlar va normalarni kelajak avlodlarga yetkazish uchun yaratilgan asosiy ijtimoiy institut bo‘lib xizmat qiladi. Bu insonning qarashlarini, boshqalarga bo‘lgan munosabatini va oxir-oqibat, boshqalar bilan o‘zaro munosabatlarda individual reaksiyalar va xatta-harakatlarni shakllantiradigan barcha narsalardir.

Maktab o‘quvchilarida bag‘rikenglikni rivojlantirish sohasi sifatida madaniyatlararo makonni ilmiy asoslangan tashkil etish psixologik va pedagogik strategiya bo‘lib, uni amalga oshirish natijasida o‘quvchining dunyo madaniy xilma-xilligi bilan o‘zaro ta’sirining tabiatini asosan belgilaydigan yangi shaxsiy rivojlanish paydo bo‘ladi.

Muvaffaqiyatli bag‘rikeng madaniyatlararo muloqotni ta’minlaydigan o‘quvchilarning qobiliyatlari va shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish ko‘p jihatdan ta’lim va tarbiya jarayonining o‘ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi. Shuning uchun, o‘quvchining ta’lim bosqichiga va ularning individual shaxsiy fazilatlariga muvofiq madaniyatlararo bag‘rikenglik ko‘nikmalarini va bag‘rikeng xulq-atvor munosabatlarini rivojlantirish qobiliyatini o‘rganish juda muhimdir. Bu zamonaviy yapon maktablari kontekstida ta’lim jarayonining ijobiy rivojlanishi uchun dolzarb vazifadir.

Madaniyatlararo bag‘rikenglikni rivojlantirish yo‘llari va usullarini ishlab chiqish sohasida yapon mualliflari an‘anaviy ta’lim asoslari, milliy xarakter va ta’lim tizimining o‘ziga xos xususiyatlariga bag‘ishlangan monografiyalarni taqdim etishdi.

Katsura Xirusukening “Yapon jamiyati va milliy xarakterining shakllanishi” asari axloqiy tarbiyaga yondashuvni o‘rganada va uning asosiy poydevori sadoqat, kattalarga minnatdorchilik burchi sifatida tushunishini ta’kidlaydi.

Xikojiro Kashko o‘zining “Yapon milliy xarakterini o‘rganish” kitobida yaponlarning asosiy xususiyatlari etnik jamoalarining milliy psixologik xususiyatlarini baholash metodologiyasi bo‘yicha mavjud qarashlarga mos kelishini ta’kidlaydi.

Ito Yasujining “Taqlid, madaniyat va yaponlar” kitobida estetik katigoriyalarning hozirgi holati va rivojlanish tendensiyalari tahlili keltirilgan. Muallif yaponlarning milliy dini xalqning hayot falsafasi sifatida “go‘zallik fulti” ekanligini ta’kidlaydi.

Yapon maktablarida ta’limni xalqoralashtirish sharoitida madaniyatlararo bag‘rikenglikni rivojlantirish mazmuni, yo‘nalishlari va tendensiyalarini aniqlash quyidagilarni o‘z ichiga oladi.

Yapon ta’lim an‘analarini tahlil qilish,

Xalqarolashuv sharoitida yapon ta’limining o‘zgaruvchan ustuvorliklarini tavsiflash,

Yapon maktablarida ta’lim tizimini amalga oshirish uchun pedagogik texnologiyalar va shartlarni tizimlashtirish,

Yapon o‘qituvchilarini ta’lim muammolarini hal qilishga tayyorlashning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash.

Izlanish natijalari asosida aniqlangan yana bir nechta muhim jihatlarga to‘xtalib o‘tamiz.

1. Talabalarda madaniyatlararo bag‘rikenglikni rivojlantirishning asosi quyidagilardan iborat:

- bolaning shahsiyati, ichki dunyosi va empatiya qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan an‘anaviy yapon ta’lim usullari;

- zamonaviy ustuvorliklar- ta’lim jarayonlarining qadriyat yo‘nalishlari;

- kelajakka yo‘naltirilgan ta’lim jarayoni, nafaqat bilim olishda, balki bolaning ijtimoiy-axloqiy va hissiy sohasini shakllantirishda ham nomoyon bo‘ladi;

- maktab, oila va jamoat tashkilotlari o‘rtasidagi hamkorlikning yangi shakllarini rivojlantirish;

-ta’lim jarayonini bolaning individual qobiliyatlari va imkoniyatlariga moslashtirish;

-ta’lim tizimining turli darajalari o‘rtasida uzluksizlikni rivojlantirish;

-uning zamonaviy ijtimoiy o‘zgarishlarga- axbarot texnologiyalari, ilmiy taraqqiyot va umuman yapon jamiyatining xalqarolashuviga ochiqligi.

-yaxlit ta’lim tizimining asosiy ta’mayillari: ijtimoiy-ahloqiy va hissiy sohasini rivojlantirish orqali kelajakka e’tibo qaratish; maktab, oila va jamoat tashkilotlari o‘rtasidagi hamkorlikning yangi shakllari; ta’lim jarayonini bolaning individual qobiliyatlari va imkoniyatlariga moslashtirish.

2. Yaponiya maktablarida zamonaviy ta’lim jarayonida doimiy ravishda yangi bo‘lgan tendensiyalar quyidagilarda nomoyon bo‘ladi:

- ta'lim tuzilmalarini qayta qurishning shakllari xilma-xilligi va moslashuvchanligi orqali ta'lim jarayonini individuallashtirish va farqlash;

-ta'limning xalqarolashuv darajasini oshirish va ta'lim jarayonini axborotlashtirish;

-ta'limni tizimni shakllantiruvchi prinsipi bo'lgan individuallikka hurmat tamoyiliga tayanish, o'quvchilarning qobiliyatlari va iste'dodlarini to'liq rivojlantirishni belgilaydi, ularning vatanparvarlik tuyg'ularini hamda boshqa madaniyatlarga nisbatan bag'rikenglikni rivojlantiradi.

-ta'lim muassasalarida psixologik jihatdan qulay muhit yaratish, bolalarning psixologik salomatligini ta'minlash va ularning o'rganish va ijodiy ishlarga bo'lgan motivatsiyasini, shuningdek, boshqalar bilan hamkorlik qilish va o'zaro ta'sir qilish qobiliyatini rivojlantirish.

3. Yaponiya maktablarida madaniyatlararo bag'rikenglikni rivojlantirish jarayonining quyidagi xususiyatlari aniqlandi:

-o'quvchilar tomonidan madaniyatlararo bag'rikenglik ko'nikmalari va qobiliyatlarini bosqichma-bosqich egallash; boshqa madaniyat vakillari bilan bag'rikeng muloqotga nisbatan salbiy shaxsiy munosabatlarni yengish (o'smirlarda bag'rikenglik ongini va xulq-atvor munosabatlarini rivojlantirish jarayoni rivojlanishning ma'lum bosqichlaridan o'tish va yangi fikrlash usullarini o'zlashtirish, hissiy o'zgarish va butun axloqiy va shaxsiy sohani takomillashtirish bilan tavsiflanadi; o'smirlarda boshqa madaniyat vakillari bilan to'liq va ijodiy muloqot uchun asos sifatida ularning yoshi va ijtimoiy sharoitlariga mos keladigan madaniy o'zini o'zi aniqlash mexanizmlarini rivojlantirish); global madaniy va iqtisodiy hamjamiyatda zamonaviy Yaponiyaning imidjini yaratish va mustahkamlash uchun zarur bo'lgan yangi, noan'anaviy "individual yetakchilik" madaniyati va bag'rikenglik xulq-atvorining yangi stereotiplarini shakllantirish;

- barcha bosqichlarda uchta yo'nalishning birligi: ta'lim (maktab dasturlari mazmunining ajralmas qismi sifatida bag'rikenglik xulq-atvori asoslarini shakllantirish); ta'lim (yapon shaxsiyatining asosiy fazilatlar-burch va ma'suliyat hissi, guruh manfaatlariga hurmat, yangi narsalarga qiziqish va murosaga kelish qobiliyati asosida madaniyatlararo muloqot o'zaro ta'sir va o'zaro tushunish uchun yangi vazifalar va qobiliyatlarni rivojlantirish); shaxsiy (butun maktab davri davomida integratsiyalashgan "Axloqiy tarbiya" kursi davomida o'quvchilarning o'zini o'zi takomillashtirish va o'zini rivojlantirishni rivojlantirish);

Xulosa. Xulosa qiladigan bo'lsak uzluksiz ta'lim va kattalar ta'limi milliy va mintaqaviy iqtisodiyotning mehnat salohiyatini saqlab qolish va malakasini oshirish, barqaror rivojlanishni ta'minlash va uning raqobatbardoshligini oshirishga hissa qo'shadigan inson kapitalini innovatsion to'plash omili sifatida belgilanadi. Shuning uchun, an'anaviy ta'lim tizimi uzluksiz ta'lim va kattalar ta'lim tizimiga aylanishi kerak. Uning doirasida inson butun hayoti davomida bilimlarni oshirishga bo'lgan ehtiyojlarini

qondirishi, individual ehtiyojlariga, mehnat bozori ehtiyojlariga, ishlab chiqarish va jamiyatni rivojlantirish istiqbollari muvofiq ta'lim traektoriyalarini tanlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston–2030 strategiyasi, rasmiy veb-sayt: <https://new.uzbekistan2030.uz>.
2. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun, O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma'lumotlari portali: <https://lex.uz>.
3. YUNESKO kattalar ta'limi va uzluksiz ta'lim konsepsiyasi.
4. UNESCO. Lifelong Learning Policies.
5. OECD. Adult Learning and Skills Development.
6. European Union. Adult Education Strategy.

